

BALYS SRUOGA IR TEATRAS

Petrė CESNULEVICIUTĖ

Balys Sruoga lietuvių literatūros ir teatro istorijoje yra labai reikšminga figūra. Ilgas ir sudėtingas jo kūrybinis kelias buvo susijęs su skirtingais lietuvių kultūros istorijos etapais, su prieštaringų idėjų kova ir poveikiu. Pradėjęs literatūrinį darbą prieš pirmąjį pasaulinį karą, su paskutiniaisiais savo kūriniais B. Sruoga atėjo į jauną tarybinę literatūrą. Šis plačių užmojų žmogus ir menininkas visą laiką buvo pačiame lietuvių kultūrinio gyvenimo sūkurtyje. Žymus lyrikas ir dramaturgas, vienas aktyviausių literatūros kritikų, pedagogas ir mokslininkas, B. Sruoga ypač pastoviai domėjosi teatrinio gyvenimu, sprendė daug teorinių bei praktinių teatro ir dramaturgijos problemų. Tačiau pastaroji B. Sruogos veiklos sritis iki šiol buvo, galima sakyti, visai netyrinėta. Algio Samulionio knyga „Balys Sruoga — dramaturgijos ir teatro kritikas“¹ yra pirmasis išsamus darbas, užpildęs šią metotyras ir literatūros mokslo spragą.

Nagrinėjamas objektas reikalavo didelio pasiruošimo. Visų pirma, B. Sruogos kritika išbarstyta gausioje keliasdešimties metų periodikoje ir užšifruota įvairiais slapyvardžiais bei kriptonimais. Todėl A. Samulionis iš pradžių atliko didelį ir labai kruopštų darbą: išaiškino daugiau kaip 50 B. Sruogos slapyvardžių, iš laikraščių bei žurnalų, bibliotekų ir mu-

ziejų rankraštyną surinko apie 150 straipsnių, recenzijų, paskaitų konspektų, juos išnagrinėjo, susistematizavo ir įvertino.

Darbą sunkino dar ta aplinkybė, kad iki šiol nėra išleista nei lietuvių teatro, nei nacionalinės dramaturgijos istorijos, ir knygos autoriui šioje srityje daug ką teko pačiam savarankiškai spręsti. Pagaliau reikėjo ir atitinkamo teorinio pasiruošimo — dramos bei teatro specifikos žinojimo, be kurio nebūtų buvę galima giliai išanalizuoti ir teisingai įvertinti plačiašakę ir gana prieštaringą B. Sruogos — teatro veiklą.

Savo studijoje A. Samulionis siekė „apžvelgti įvairiapusiškus Sruogos ryšius su teatrinio ano metu gyvenimu, išryškinti jo darbų dramaturgijos bei teatro klausimais savitumą ir reikšmę. Todėl didžiausias dėmesys skiriamas ne tiek atskleisti Sruogos požiūrį į atskirus konkrečius dramaturgų kūrinius arba teatrų spektaklius, kiek išaiškinti tuos principus, kuriais vadovaudamasis kritikas vertino dramaturgiją ir teatrą, parodyti esminius Sruogos dramaturginių bei teatrinį pažūrų momentus, daugeliu atvejų turinčius neabejotiną išliekamąją vertę“ (p. 3—4).

Knyga turi 7 skyrius, kuriuose visapusiškai nušviečiamas B. Sruogos veiklos bei kritinių darbų pobūdis ir reikšmė: 1 — Ryšiai su teatru, 2 — Pažiūros į

¹ A. Samulionis. Balys Sruoga — dramaturgijos ir teatro kritikas. Red. V. Galinis. „Mintis“, V., 1968, 175 p.

dramaturgijos ir teatro sąveiką, 3 — Dramaturgijos teorijos problemos, 4 — Lietuvių dramaturgijos klausimai, 5 — Vakarų Europos ir rusų teatro istorikas, 6 — Lietuvių teatro klausimai, 7 — Kritikos raštų savitumas.

Viena iš ryškiausių A. Samulionio knygų teigiamybių — faktinės medžiagos gausumas, mokslinis konkretumas. Remdamasis archyvais, laiškais, B. Sruogos artimųjų, pažįstamų bei buvusių jo studentų prisiminimais, knygos autorius pirmą kartą iškelia daug naujų ar iki šiol maža težinomų B. Sruogos veiklos pusių, tokių, kaip simbolistinio teatro idėjos skelbimas, „mėgėjų vakarų“ ir jų teatrų kritikos apžvalga, Sruogos suorganizuoto ir ilgus metus vadovauto universiteto teatrinio seminaro darbas, veikla „Vilkolakyje“ ir Teatro repertuarinėje komisijoje, ryšiai su studentų teatro draugija, pastangos įkurti kalinių vaidybinių grupę Stuthof'o koncentracijos stovykloje, pasakutiniaisiais gyvenimo metais propaguota poetinio teatro idėja. Visi šie faktai parodo ne tik pastovią B. Sruogos meilę teatrui ir dramai, ne tik didžiulį jo darbą šioje srityje, bet ir leidžia susidaryti gana ryškų XX a. pirmųjų dešimtmečių Lietuvos teatrinio gyvenimo vaizdą.

B. Sruoga buvo didelis kultūrinio bendradarbiavimo šalininkas. Dar 1921 m. jis rašė: „Aš nemanyčiau, kad mums taip lengva širdžia reiktų atsižadėti to, ko kitos tautos taip ilgai siekė, kovojo, kentėjo, ką pagaliau laimėjo, ką mes jau laimėta galime pasiimti ir toliau varyti“. A. Samulionis ir parodo B. Sruogos nuopelnus, supažindinant Lietuvos visuomenę su kultūriniais kitų šalių pasiekimais, ypač su rusų ir Vakarų Europos teatralų A. Tairovo, V. Mejerholdo, K. Stanislavskio, G. Fūkso, E. G. Kreigo ieškojimais bei eksperimentais.

Kita teigiama A. Samulionio knygos sąvybė — dalykiška faktinės medžiagos analizė, aukštas teorinis nagrinėjimo lygis.

Autorius teisingai akcentuoja, kad B. Sruoga, teigdamas realistinį savo esmę meną, kuris gali atskleisti subtiliausias žmogaus psichologijos niuansus, giliausias jo gyvenimo problemas, pagrindinį dėmesį skyrė charakteriui, ypač išskeldamas jo reikšmę dramos kūrinyje „Sruoga toliau išvystė ir pagilino XX a. pradžios realistinės lietuvių kritikos požiūrį į dramos kūrinio veiksmingumą, logiškumą, perkeldamas į lietuvišką dirvą nemaža Aristotelio, G. Lėsingo, Hegelio, V. Belinskio minčių apie dramaturgiją“ (p. 58).

Dramos kūriniams keliamų didelių reikalavimų šviesoje B. Sruoga tyrinėjo ir konkrečias lietuvių dramaturgijos problemas, kaip dramos sceniškumas, kompozicinė struktūra, gilus žmogiškas charakteris.

A. Samulionis plačiau sustoja prie istorinės dramos.

B. Sruogą ypač domino istorinės dramaturgijos problemos. Jas kritikas sprendė tiek teoriškai, tiek ir analizuodamas šio žanro kūrinius, kurių tuomet buvo gausu lietuvių literatūroje. Kritikuodamas tokias istorinės dramaturgijos ydas, kaip nepakankamas vaizduojamo istorinio laikotarpio pažinimas, nesugebėjimas suvokti ir perteikti jo dvasios, perdėtas senovės idealizavimas, B. Sruoga stengėsi išdėstyti istorinės literatūros specifiką, jos dėsnius. „Sruogos pažiūrose į istorinę literatūrą ypatingai akcentuojami meniniai bei filosofiniai šio žanro kūrinių pradai. Istorinis įvykis arba vaizduojamoji epocha jose iškyla daugiau kaip priemonė (patogaus siužeto arba patogių charakterių prasme) autoriaus apmąstymams platesniais žmonijos gyvenimo, žmogaus egzistencijos klausimais, rašytojo gyvenimiškai koncepcijai išreikšti, o ne kaip savarankiško meninio intereso vertas objektas. Taigi ir istorinį kūrinį kritikas pirmiausia vertino už tai, kaip jis atskleidžia buvusių įvykių filosofinę bei moralinę prasmę, amžinų žmogiškųjų aistrų ir pergyvenimų

prasiveržimą, nors neneigė ir jo autoriaus pareigos suvokti bei parodyti praeities gyvenimo dvasią, atkurti atskirus dabarčiai reikšmingus to gyvenimo momentus“ (p. 90—91). Daugumas šių reikalavimų nepaseno ir dabar, o vienaip ar kitaip iškyla ir šių dienų tarybinių literatūros teoretikų darbuose apie istorinę dramaturgiją.

Siekdamas ugdyti rašytojų meistriškumą, B. Sruoga savo straipsniuose svarstė ir organizacinius nacionalinės dramaturgijos ugdymo klausimus, kritikavo blogas dramaturgijos egzistavimo sąlygas: nepatenkinamą menininkų padėtį, buržuazinės valdžios nesirūpinimą kultūros ir meno būkle, teatro santykių su dramaturgais nesklandumus. B. Sruogos nuomone, ypač reikšmingas turėtų būti dramaturgijos populiarinimo darbas visuomenės ir jaunimo tarpe, leidžiant geras originalias ir vertines dramos istorijos ir teorijos knygas, darbus apie vaidybą, režisūrą, scenos techniką, žymiausių pasaulio dramaturgų kūrinių vertimus, aprūpintus rimtais įvadiniais straipsniais ir komentarais. Sios mintys ir šiandien tebėra svarbios ir aktualios.

A. Samulionio knygoje išsamiai išnagrinėti B. Sruogos darbai teatro klausimais, jo kova už lietuvių teatro savitumą ir aukštą profesinį lygį, nuosekliai meninę liniją, apgalvotą ir įdomų repertuarą. Knygos autorius niekur nekalba bendromis frazėmis, vengia nepagrįstų teiginių, daro išvadas, remdamasis visapusiška analize.

Reikia pažymėti dar vieną darbo teigiamybę — blaivų ir istoriškai konkretų B. Sruogos kritikos vertinimą. Jo darbai autoriaus suvokiami istorinėje lietuvių kultūros raidoje, o neretai ir visos Europos teatrinio meno evoliucijoje. Knygos autoriaus sprendimai daromi, turint galvoje visą dalyko logiką, jo vidinę dialektiką. Su dideliu tyrinėtojo įžvalgumu ir taktu A. Samulionis atskleidė idealistinės pasaulėžiūros ir estetizmo apspręstus B. Sruogos

kritikos prieštaravimus, nesupaprastintai aptarė tas visuomeninio ir asmeninio pobūdžio priežastis bei faktorius, kurie nulėmė estetinių pažiūrų pobūdį ir — svarbiausia — jų evoliuciją pažangėjimo kryptimi. Išskyręs ir akcentavęs pagrindines B. Sruogos teatrinės veiklos linijas, visapusiškai išanalizavęs svarbiausius šios veiklos momentus, knygos autorius motyvuotai įrodė objektyvią B. Sruogos vietą lietuvių teatrinės minties raidoje. B. Sruogai — didelio talento ir didelės erudicijos menininkui — visada daugiau rūpėjo praktinė veiklos pusė, kuri nulėmė ir jo teatrinės kritikos kryptį, problematiką, pobūdį. Šią būtent praktinę B. Sruogos veiklą, susiejęs ją su konkrečiomis istorinėmis aplinkybėmis ir pakėlęs iki teorinių apibendrinimų, A. Samulionis pilnai ir įtikinamai nušvietė. Jis teisingai akcentavo, kad B. Sruogos kritika ir jo grožinė kūryba yra tarpusavyje susijusios ir viena nuo antros neatskiriama to paties menininko kūrybinio darbo sritys. Jo meninės individualybės brandimas nulėmė ir kritikos raidą, jos kryptį, sudėtingumą.

B. Sruoga nuolatos veržėsi į kultūrinį gyvenimą, kėlė opiausius jo klausimus, šia prasme visą laiką būdamas opozicijoje buržuazinės valdžios atžvilgiu. Temperamentingi ir kandūs jo straipsniai įnešdavo daug neramumo į to meto visuomenę. B. Sruoga mėgo savotišką mistifikaciją: savo straipsnius pasirašinėdavo ne tik vaizdingais, nelauktais slapyvardžiais, bet ir svetima pavarde, dažnai ginčydavosi pats su savim, tuo būdu skaitytojų tarpe sukeldamas aštrią polemiką. B. Sruogos straipsniai parašyti gyvai, šmaikščiu stilium, su nemaža ironijos, šamojaus ar pašaipos doze. Todėl jie buvo — ir tebėra — įdomiai skaitomi, lengvai suvokiant net ir gana abstrakčias juose sprendžiamas problemas.

Knygos pabaigoje A. Samulionis akcentuoja B. Sruogos kritikos aktualumą dabarčiai, parodo, kokie nauji šiuo-

laikiniai sprendimai plaukia iš jo darbų sistematizacijos ir analizės. B. Sruoga savo erudicija ir talentu žymiai prašoko bendrą tuometinę teatro kritiką Lietuvoje, savo darbuose atskleidė nemaža esminių lietuvių teatro bei dramaturgijos raidos bruožų. Siandieninei mūsų estetinės minties raidai reikšmingi tokie B. Sruogos kritikos momentai: apibūdinimas meno, kaip estetinės tikrovės, turinčios savus įstatymus; sąlygiškumo ir asociatyvinio vaizdinio bei mąstymo teigimas; meno abstraktėjimo kelio numatymas; kova už improvizaciją ir teatrališkumą teatre, už nuolatinį kūrybinių ieškojimų ir meno atsinaujinimą.

Algio Samulionio studija, parašyta su dideliu moksliniu ir žmogiškuoju taktu, aiškia ir dalykiška kalba, su vertingu „Saltinių ir pastabų skyrium“, yra reikšmingas ir nūdieniškai skambas menotyros ir literatūros mokslo veikalas.

A. Samulionio knygai, kaip ir kiekvie-

nam sudėtingus reiškinius nagrinėjančiam darbui, galima kelti ir pageidavimų. Norėjosi, pavyzdžiui, kad B. Sruogos kritika būtų glaudžiau siejama su jo paties dramine kūryba; buvo galima atskirai aptarti didesnius B. Sruogos darbus, kaip „Vaičiūno dramaturgija“, „Lietuvių teatras Peterburge“, „Šarūnas“ Valstybės teatre“, daug plačiau atskleisti kritikos raštų kompozicinius bei stilistinius savitumus, juos siejant su įdomia ir koloritinga autoriaus asmenybe, su jo poleminiu įkarščiu ir reikalavimų griežtumu. Būtų buvę įdomu palyginti B. Sruogos kritiką su kitų tuo metu apie teatrą bei dramą rašiusių autorių (L. Giros, A. Sutkaus, V. Bičiūno) darbais. Algis Samulionis, šiuo metu toliau tyrinėdamas B. Sruogos kūrybinį palikimą, mokslinėje monografijoje neabejotinai nušvies ir čia iškeltus klausimus.

1969, birželis